

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ Й ЧЕСТІ ТА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

CIVIL AND LEGAL METHODS OF PROTECTING THE RIGHTS ON RESPECT TO DIGNITY AND HONOR AND IMMUNITY OF BUSINESS REPUTATION

Соболєв О.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто загальні та спеціальні способи цивільно-правового захисту права фізичної особи на повагу до гідності й честі та права фізичної або юридичної особи на недоторканність ділової репутації. Проаналізовано стан чинного цивільного законодавства України щодо захисту особистих немайнових прав фізичної особи. Зроблено висновок, що захист прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації може бути здійснений будь-яким способом відповідно до змісту порушеного права, способу його порушення й наслідків, що спричинило це порушення.

Ключові слова: цивільно-правовий захист, способи захисту, гідність, честь, ділова репутація.

В статье рассмотрены общие и специальные способы гражданско-правовой защиты права физического лица на уважение достоинства и чести и права физического или юридического лица на неприкосновенность деловой репутации. Проанализировано состояние действующего гражданского законодательства Украины относительно защиты личных неимущественных прав физического лица. Автором сделан вывод, что защита прав на уважение достоинства и чести и на неприкосновенность деловой репутации может быть осуществлена любым способом согласно содержанию нарушенного права, способу его нарушения и последствий, которые повлекло это нарушение.

Ключевые слова: гражданско-правовая защита, способы защиты, достоинство, честь, деловая репутация.

The author of the article has studied general and special methods of civil and legal protection of the right of an individual to respect the dignity and honor and the right of an individual or a legal entity to immunity of business reputation. The state of the current civil legislation of Ukraine concerning the protection of personal non-property rights of an individual has been analyzed. The author has concluded that the protection of the rights to respect the dignity and honor and immunity of business reputation can be carried out in any way according to the content of the violated right, the manner of its violation and consequences that resulted in this violation.

Key words: civil and legal protection, methods of protection, dignity, honor, business reputation.

Постановка проблеми. У преамбулі Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. зазначається, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних і невід'ємних прав їхніх прав є основою свободи, справедливості й загального миру [1]. Згідно зі ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 р. [2], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Стаття 28 Конституції України проголошує, що кожен має право на повагу його гідності. Відповідно до ст. 297 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України від 16 січня 2003 р. [3], кожен має право на повагу до його гідності й честі. Гідність і честь фізичної особи є недоторканими. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності й честі. У ст. 299 ЦК України наголошується, що фізична особа має право на недоторканність своєї ділової репутації. Фізична особа може звернутися до суду з позовом про захист своєї ділової репутації. Варто зазначити, що право на недоторканність ділової репутації юридичної особи закріплено в ч. 1 ст. 94 ЦК України. Отже, право на повагу до гідності й честі та право на недоторканність ділової репутації не тільки декларуються міжнародно-правовими актами, а й на рівні національного цивільного законодавства України закріплюється певний механізм їх захисту.

Проте аналіз судової практики застосування цивільного законодавства щодо захисту права фізичної особи на повагу до гідності й честі та права фізичної або юридичної особи на недоторканність ділової репутації свідчить про існування проблемних питань правозастосування, зокрема щодо визначення допустимих цивільно-правових способів захисту прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації.

Стан дослідження. Питання цивільно-правового захисту права фізичної особи на повагу до гідності й честі та права фізичної або юридичної особи на недо-

торканність ділової репутації були предметом розгляду таких учених, як І.В. Саприкіна [4], О.В. Синегубов [5], Р.О. Стефанчук [6], А.О. Церковна [7] та інші. Проте зміни до цивільного й цивільного процесуального законодавства щодо способів захисту порушених цивільних прав та інтересів вимагають перегляду усталених у правозастосовній діяльності підходів до застосування конкретного способу захисту права фізичної особи на повагу до гідності й честі та права фізичної або юридичної особи на недоторканність ділової репутації.

Метою статті є визначення цивільно-правових способів, які можуть бути застосовані судом для захисту порушеного права фізичної особи на повагу до гідності й честі та права фізичної або юридичної особи на недоторканність ділової репутації.

Виклад основного матеріалу. Чинне цивільне законодавство України не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, за винятком наданого в ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III [8] поняття ділової репутації, яка визначається як «відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної часті у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи». Зазначене поняття застосовується до правовідносин, на які поширюється указаний Закон.

У судовій практиці склалися певні усталені підходи до цивільно-правових способів захисту прав на повагу до гідності й честі, на недоторканність ділової репутації, які відображено в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 [9]. Зокрема, у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про су-

дову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначається, що поняття гідності, честі й ділової репутації є морально-етичними категоріями та водночас особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю варто розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з чести пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло, а під діловою репутацією фізичної особи розуміється набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей під час виконання нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків. Під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин [9].

Вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності й честі, права на недоторканність ділової репутації, належить позивачеві. Разом із тим особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний спосіб захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини. У зв'язку з цим суди повинні брати до уваги, що, відповідно до ст. 275 ЦК України, захист особистого немайнового права здійснюється в спосіб, установлений главою 3 ЦК України, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його поширення та наслідків, що їх спричинило це порушення. До таких спеціальних способів захисту належать, наприклад, спростування недостовірної інформації та/або право на відповідь (ст. 277 ЦК України), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278 ЦК України), тощо (п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [9]).

Варто зазначити, що сьогодні положення глави 3 ЦК України щодо способів захисту цивільних прав та інтересів, які можуть бути застосовані судом, дещо змінилися. Так, згідно з абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України, суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Хоча треба наголосити й на тому, що ЦК України й до внесення змін до ст. 16 ЦК України надавав можливість щодо захисту особистих немайнових прав фізичної особи застосовувати будь-які способи захисту відповідно до змісту порушеного особистого права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення, на чому наголошувалось у ч. 2 ст. 275 ЦК України.

Найбільш поширеним цивільно-правовим способом захисту порушених права на повагу до гідності й честі, права на недоторканність ділової репутації є відшкодування моральної шкоди. Так, відповідно до ст. 280 ЦК України, якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню.

Отже, загальними способами захисту прав на повагу до честі й гідності, права на недоторканність ділової репутації фізичної та юридичної особи є відшкодування майнової та (або) моральної шкоди [10, с. 265].

До спеціальних способів захисту права на повагу до честі й гідності, права на недоторканність ділової репутації фізичної та юридичної особи можна зарахувати відповідь; спростування недостовірної інформації; заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, та інші способи. Розглянемо більш ретельно спеціальні способи захисту права на повагу до честі

й гідності, права на недоторканність ділової репутації фізичної та юридичної особи.

У п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» звертається увага на те, що, відповідно до ст. ст. 94, 277 ЦК України, фізична чи юридична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації. При цьому суди повинні враховувати такі відмінності: а) при спростуванні поширена інформація визнається недостовірною, а при реалізації права на відповідь – особа має право на висвітлення власної точки зору щодо поширеної інформації та обставин порушення особистого немайнового права без визнання її недостовірною; б) спростовує недостовірну інформацію особа, яка її поширила, а відповідь дає особа, стосовно якої поширено інформацію [9].

Від недостовірної інформації необхідно відмежовувати «оціночні судження». Згідно з абз. 1 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ, оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема, з огляду на характер використання мовностилістичних засобів (уживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості [11]. Європейський суд з прав людини у Рішенні від 29 березня 2005 р. у справі «Українська Прес-Група» проти України» визначив, що в практиці Європейський суд з прав людини розрізняє факти й оціночні судження. Якщо існування фактів може бути підтвержене, правдивість оціночних суджень не піддається доведенню. Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною й порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [12].

Багато питань виникає в юридичній літературі та судовій практиці щодо застосування такого способу захисту права на повагу до честі й гідності, права на недоторканність ділової репутації фізичної та юридичної особи, як вибачення. Так, Р.О. Стефанчук відзначає, що застосування примусового вибачення перед потерпілим за поширення недостовірної інформації як способу захисту особистих немайнових прав фізичних осіб не є гарантією досягнення основної мети. Крім того, зобов'язання примусового вибачення глибоко суперечить конституційному праву на свободу власних поглядів і переконань. А вже змушувати особу просити вибачення означає змушувати її публічно визнати свою неправоту, тобто втручатися у внутрішній світ людини, що є неправомірним. А кожна особа має право на власне переконання, зокрема, і в неправомірності поведінки та безчесності іншої особи [13, с. 42]. На думку І.В. Саприкіної, примусове вибачення не можна розглядати як спеціальний спосіб захисту честі, гідності й ділової репутації. Вибачення лише сприяє додатковому підтвердженню добросовісної помилки поширювача та, відповідно, певному моральному задоволенню потерпілого. Крім того, примусове вибачення глибоко суперечить праву особи на власну думку, погляди. Це вже є порушенням особистих немайнових прав самої особи – порушника, що також неприпустимо [4, с. 18].

У п. 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначається, що, відповідно до ст. 19 Конституції України, правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законо-

давством. У свою чергу, ч. 1 ст. 34 Конституції України кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено в ст. ст. 16, 277 ЦК України. Разом із тим не суперечить закону визнання судом мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи передбачають вибачення перед потерпілим [9].

Вочевидь, що положення про те, що «суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено в ст. ст. 16, 277 ЦК України», не відповідає вимогам ч. 2 ст. 275 ЦК України, яка передбачає, що захист особистого немайнового права може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення. Проте судова практика йшла саме тим шляхом, що не визнавала вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації. Так, в Ухвалі Верховного Суду України від 23 червня 2008 р. у справі № 6-13261ск08 зазначено, що ОСОБА_1 звернулася в суд із позовом до ОСОБА_2 про захист честі, гідності та ділової репутації й відшкодування моральної шкоди. Позивачка просила суд зобов'язати ОСОБА_2 на черговому засіданні сесії Північної сільської ради спростувати свою висловлювання, які лунали на її адресу від відповідачки, та попросити вибачення і стягнути 5 000 грн. у рахунок відшкодування моральної шкоди. Рішенням Пустомитівського районного суду Львівської області від 11 грудня 2007 р. позов задоволено частково. Зобов'язано ОСОБА_2 на черговому засіданні сесії Північної сільської ради спростувати висловлювання і звинувачення, які лунали на адресу ОСОБА_1, і попросити в ОСОБА_1 вибачення. Стягнуто з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 у рахунок відшкодування моральної шкоди 300 грн. Рішенням апеляційного суду Львівської області від 3 квітня 2008 р. рішення районного суду в частині вирішення позовних вимог про спростування висловлювання ОСОБА_2 та принесення нею вибачень скасовано й ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні цієї частини вимог. Рішення суду в частині відшкодування моральної шкоди залишено без змін. У відкритті касаційного провадження відмовлено з тих підстав, що скарга є необґрунтованою й на-

ведені в ній доводи не давали підстав для висновків щодо незаконності та неправильності рішення суду першої інстанції й ухвали апеляційного суду [14].

Водночас, застосовуючи вибачення як спосіб захисту прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації, необхідно встановити, що саме вибачення буде відповідати способу порушення прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації й тим наслідкам, що спричинило таке порушення. Крім того, необхідно врахувати й можливість виконання такого судового рішення в подальшому. Так, рішенням Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 29 травня 2017 р. у справі № 342/268/17 відмовлено в задоволенні позову про ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про захист честі й гідності, ділової репутації, в якому ОСОБА_1 просила зобов'язати відповідача в залі суду засідання стати перед нею на коліна та просити вибачення за свої вчинки; стягнути з ОСОБА_2 на її користь моральну (немайнову) шкоду в сумі 10000 грн.; судові витрати покласти на відповідача ОСОБА_2; провести тільки одне судове засідання без усяких представників та інших осіб; якщо відповідач ОСОБА_2 буде відсутній на судовому засіданні згідно з датою судової повістки, то судове засідання має відбутися без усяких проблем і перенесень на іншу дату і проводитись без її участі; при поданні відповідачем заперечення вони не будуть визнані позивачем і не прийматимуться до уваги, вина відповідачкою визнана, доказана у дворі позивачки [15]. Безумовно, такий спосіб захисту, як зобов'язання відповідача в залі суду засідання стати перед позивачем на коліна та просити вибачення за свої вчинки, не може бути застосований при порушенні прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації.

Висновки. Отже, можна резюмувати таке: цивільно-правовий захист прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації здійснюється як загальними способами захисту (відшкодування майнової та (або) моральної шкоди), так і спеціальними способами захисту права на повагу до честі й гідності, права на недоторканність ділової репутації фізичної та юридичної особи (відповідь; спростування недостовірної інформації; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права, та інші способи). Одним зі спеціальних способів захисту права на повагу до честі й гідності, права на недоторканність ділової репутації можна вважати вибачення, якщо суд установить, що вибачення буде відповідати способу порушення прав на повагу до гідності й честі та на недоторканність ділової репутації й тим наслідкам, що спричинило таке порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 01.06.2018).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 461.
4. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 21 с.
5. Синегубов О.В. Особливості цивільно-правового захисту прав на гідність, честь та ділову репутацію працівників міліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 20 с.
6. Стефанчук Р.О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2000. 17 с.
7. Церковна А.О. Підність і честь у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 20 с.
8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 5–6. Ст. 30.
9. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 № 1. Вісник Верховного Суду України. 2009. № 3. С. 7–10.
10. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С.О. Сліпченко, О.В. Синегубов, В.А. Кройтор та ін.; за ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В. Красицької. Харків: Право, 2017. 808 с.
11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
12. Рішення Європейського суду з прав людини від 29.03.2005 у справі «Українська Прес-Група» проти України». Офіційний вісник України. 2006. № 7. Ст. 409.
13. Стефанчук Р.О. Проблеми у застосуванні спеціальних способів захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. Вісник Верховного Суду України. 2007. № 7. С. 36–42.
14. Ухвала Верховного Суду України від 23.06.2008, судова справа № 6-13261ск08. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2704769> (дата звернення: 01.06.2018).
15. Рішення Городенківського районного суду Івано-Франківської області від 29.05.2017, судова справа № 342/268/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66957048> (дата звернення: 01.06.2018).